

1.
 2.
 3.
 end-
 mens-
 do. nu
 n. 12
 du in
 Subst
 4.
 5.
 6.
 7.

DISSERTATIO MEDICA INAUGURALIS
DE
FALLACIA
EXAMINIS CHEMICI
IN EXPLORANDA
INTIMA THERMARVM NATVRA.

Q V A M
PRAESIDE
DANIELE WILHELMO
TRILLERO

PHILOS. ET MED. D. CONSILIARIO AVL. ELECT.
MEDICINAE PROFESS. PRIMARIO ET ILLVSTR. ACAD.
SCIENTIAR. BONONIENSIS SODALI,

PRO GRADV DOCTORIS

RITE IMPTERANDO

D. XV. MAII AN. CIOCCCLXVII
H. L. Q. C.

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVEMITTIT
IOANNES FRIDERICVS MICHAELIS
WVRCENENSIS
MEDICINAE CANDIDATVS.

WITTEBERGAE,
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII
ACADEMIAE A TYPIS.

10.

9.

18

1767

17

10

DISSERTATIO MEDICA INVAUVRALIS

DE

FALCIA

EXAMINIS CHEMICI

IN EXPLORANDA

INTIMA THERMARVM NATVRA

PRÆSIDE

DANIELI E. WILHELMO

TRILLERO

PHILOS. ET MED. D. CONSILIARIO AVT. ELECT.

MEDICINÆ PROFESSORIS PRIMARIO ET HISTOR. AC AD.

SCIENTIÆ BONONIENSIS SOCIET.

PRO GRADU DOCTORIS

RITE INTERANDO

D. N. M. A. A. C. I. D. C. C. E. V. I. I.

H. D. G.

PUBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVEMITTIT

IOHANNES FRIDERICVS MICHAELIS

PHILOSOPHUS

MEDICINÆ CANDIDATUS

WITTEBERGÆ

LIT. CAROLI CHRISTIANI DEERII

ACADEMIÆ P. P. R. I.

EXERCITATIO CHEMICO - PHYSICA,
DE
F A L L A C I A
EXPERIMENTORVM CHEMICORVM
A D
INTIMAM THERMARVM NATVRAM
EXPLORANDAM
FRVSTRA PLERVMQVE SVSCEPTORVM.

§. I.

 Inter cetera innumera beneficentissimi Creatoris nostri munera, ex immensa ipsius gratia et misericordia, Mortalibus aegris gratis concessa, maximo suo merito, et praecipua dignitate, potissimum eminere Fontes sic dictos medicatos calidos, sive Thermas; ut jam frigidos, sive Acidulas, ut dicuntur, studio praetereamus, neminem fore arbitramur rerum humanarum ac physicarum vel leviter tantum peritum, qui hac de re ubivis sane confessa et explorata, ullo modo dubitaverit.

A 2

§. II.

§. II.

Nullum enim alium in finem, fervidos istos Fontes primitus conditos fuisse, quam ut e cunctis animalium, Hominum saltim causa, passim erumperent, auxiliaque variorum morborum profiterentur; vel exinde generatim, liquidissime, opinor, patet, quod a Sanis nec sponte, nec cum voluptate, expeantur, nec sine gravi praesentis Sanitatis detrimento, funestoque Vitae ipsius discrimine, facile in usum advocari possint: Vid. huc ARTEMIDORI Lib. I, cap. 66. pag. 55. add. PLINII Lib. XXVIII, cap. 4. Ut specialia et manifestiora Virium medicamentosarum insitarum indicia jam taceam, quae ex fumante minacique ardore, fragranti ac sulphureo Odore, atque Sapore inprimis insolito et nonnihil nauseoso, a quovis, rerum medicarum etiam imperito, tanto certius colliguntur.

§. III.

Agunt nimirum istae ferventes Thermae medicatae, ad instar omnium aliorum generosiorum ac valentiorum Remediorum, quae sicut sanis Corporibus, ubi nihil scilicet noxium emendandum et egerendum fuerit, atrox damnum inferunt, dum sana nempe, virtute sua ingenerata medica, violenter adoriuntur; ita contra aegris, ex variis causis modisque vitiatis ac corruptis, materiam nocendi intus haerentem fluctusque turbidos cientem, eadem virtute medicinali, sensim demunt atque eliminant, ipsamque demum Salutem haecenus quasi exulem, felicissime reducunt, ut scilicet cuivis notissimum et exploratissimum.

§. IV.

Quamobrem egregie non minus, quam pie, pro more nempe suo laudatissimo, ita quondam scripsit Celeberrimus noster per Orbem fere universum, HOFFMANNVS, in eximia Dissertatione, de Examine Chemico Fontis Sedlicensis, in Bohemia:
Innu-

Innumera quidem divinae bonitatis munera sunt, quibus Mortalium incolunitati integerrime prospexit, et inprimis in tanta corporis humani fragilitate ac morbosa dispositione, largissimam concessit Remediorum copiam, ut ubivis ad quodlibet Corporis vitium, saluberrima occurrat Medicina: Sed nihil aequae eius summam Benignitatem ac providentiam erga miseros aegrotantes, luculentius demonstrat, ac beatissimus Aquarum salubrium, medicatis viribus imbutarum, in omnibus fere Regionibus scaturientium, proventus. Sive enim diffusam et communem earundem utilitatem, quam in morbis maxime rebellibus, praestant, sive mirabilem earum originem et ingredientia, seu Elementa, quibus virtutem suam exerunt, sive constantem per multa saecula, Scaturiginem, spectemus: certe non possumus non benignissimam summi Aquilegis providentiam atque infinitam sapientiam et venerari et admirari. Idem ille Vir immortalis famae, alibi, in Dissertatione eruditissima de Acidularum et Thermarum, ratione ingredientium et Virium, Convenientia, pari modo: Animadvertimus, non sine summa propitii Numinis Veneratione, et insigni ejus curae, quam pro Mortalium salute gerit, admiratione, undiquaque, non tantum in omnibus Regnis, multiplicia contra morbos, praesidia reperiri: Sed et summo beneficio, concessos gratis esse in omnibus fere cogniti Orbis Regionibus, ad saluberrimum usum, numerosos et calidos et frigidos Fontes, qui eximia virtute instructi, alia omnia arte et ratione excogitata Medicamenta, in conseruanda valetudine, Morbisque sanandis, longissime exsuperant. Haecenus quidem ille Medicorum princeps.

§. V.

Verum jam dudum, ante nostrum HOFFMANNVM, ipse Stoicorum Coryphaeus, SENECA, ore fere christiano, id ipsum
 ita

ita candide fassus est, Lib. IV. *de Beneficiis*, Cap. V. *Non dat Deus beneficia? Quid ergo medicatorum Torrentium Venae? Quid in ipsis Littoribus, Aquarum calentium exundatio?* Cui, pari pietate, concinit CLAVDIANVS, furniferum Patavinorum, seu Venetorum, *Aponum*, grandifono Carmine panegyrico, ita adloquutus:

*Ille pater rerum, qui Saecula dividit astris,
Inter prima poli, te quoque, sacra dedit,
Et fragilem nostri miseratus Corporis usum,
Telluri medicas fundere iussit Aquas;
Parcarumque colos exoratura severas,
Flumina laxatis emicuerere jugis.*

Quibus denique consona etiam leguntur, apud CASSIODORVM, Lib. II. *Variar. Epist.* XXXIX. inprimis apud THEODORETVM, Orat. I. *de Providentia*, pag. 49. C. PHILON. IVD. Lib. *de Abrahamo*, pag. 291. et *de Insomn.* p. 442. BASILIUM MAGNUM, Homil. IV. in *Hexaëmer.* pag. 45. Tom. I. Opp. et *Epist.* VIII. p. 51. Tom. III. et *Epist.* CCCLXVI. p. 356. item DIODOR. SIC. Lib. V, c. X. p. 338. T. I. IULIUM FIRMI. apud SALM. *Ex. Plin.* p. 41. inprimis huc vid. CONSTANTINI M. *Orat. ad sanctor. coetum*, cap. 7. pag. 575. apud EVSEBIUM, et GREGOR. NYSSEN. *de Beneficent.* p. 241. Tom. II. item STEPH. LE MOYNE *Var. Sacr.* p. 1054. Vbi plura, quae huc spectant, lectu dignissima. Inficetam ergo prorsus fabulam sapit, ipsas scilicet Thermas ex Angelorum malorum ad infima Tartara damnatorum, lacrymis, olim ortas fuisse, ut quidam Veteres Religionis empaectae illepido cum ioco, profane quondam tradiderunt, et cum ipsis CELSVS, ut notavit ORIGENES, contra CELSVM, Lib. V, cap. 7. pag. 268. ubi vid. GVILIELMI SPENCERI *Notas*, pag. 69. et RIGALTI *Observat.* ad TERTVLLIANI Lib. *adversos Valentinianos*, cap. XV. pag. 257. Sed haec obiter.

§. VI

§. VI.

Prae reliquis autem ferventibus ejusmodi Fontibus salu-
feris, qui benigne, passimque, in plurimis Terris emicant, de
quibus copiose ANDR. BACCIVS, *Thermas* inprimis sic dictas
Carolinas, CAROLO IV. fasces imperii tum tenente, quondam,
casu quodam foruito, ut fama quidem circumfertur, secundo-
re fidere, repertas, singulare pretium, ingentemque aestimatio-
nem, justo suo merito, jam dudum consequutas fuisse, nemi-
nem sane, opinor, fore, qui nesciat.

§. VII.

Tanta enim horum antiquissimorum Fontium Calentium,
ubivis Terrarum, est profecto celebritas, ut actum certe ageret,
et in ipso quasi meridie, facem intempestive accenderet, quisquis
in supervacuas ipsorum laudes, cum molesto Lectorum et Audi-
torum taedio, longius exspatiari vellet. Eodem enim, immo,
poriore adhuc jure, splendidum illud Elogium merentur isti ca-
lidi Bohemici Fontes, quod similibus Italiae laicibus vapores
igneos exhalantibus Apollinis, non immerito tribuit supra lau-
datus CLAUDIANVS, carmine canoro ac numeroso, in hunc
modum, illos adfatus:

*Salve paeoniae Largitor nobilis Vndae!
Dardanii salve Gloria magna soli!
Publica morborum requies, commune Medentum
Auxilium, praesens Numen, inemta Salus!*

In istis nempe Thermis Carolinis toto Orbe celeberrimis, ma-
nifesta quasi divum vestigia ubivis adeo cernuntur, ut cum eo-
dem mellistuo Vate exclamare, justum piumque sit:

*Quis casum meritis adscribere talibus audet?
Quis negat, Auctores haec statuisse Deos?*

Item cum alio poeta, REGINO nempe, apud Cl. BYRMANNVM,
Antholog. Lat. Lib. III. p. 383. Tom. I.

Quis

Quis Deus has incendit Aquas? quis fontibus ignes
 Miscuit, et madidas fecit discurrere flammis?
 In regnis, Neptune, tuis Vulcanus anhelat.

Tanta enim omnimodaque pollent medendi virtute efficacissima, in variis viscerum humanorum querelis levandis, ut, si ullum forsitan derur in universa rerum Natura, Medicamentum sic dictum polychrestum, aut panchrestum, in officinis quidem pharmaceuticis frustra huc usque quaesitum, et aeternum forsitan quaerendum; illae certe tam magnificentum et invidiosum quasi nomen, ex praestantissima sua dignitate, unice promereri videantur.

§. VIII.

Omnes namque Remediorum omnium Vires ac potestates, alibi tantum vagas et dispersas, haecenus certe Medicis cognitae, in Thermis his, ut et *Embsensibus*, *Wisbadensibus*, *Batbonensibus*, *Bourboniis*, *Aquisgranensibus*, aliisque, exemplo prorsus inauditio, et ingenti divinae providentiae miraculo, amico arctoque vinculo consociatas esse, ex quotidiano earum usu mirabili, affatim sane ubivis constat: adeo, ut potiore nunc jure, his ipsis Thermis convenient mirae istae Laudes, quibus *Brassicam* suam nimis adamatam, olim sic cumulabat M. CATO: *Quae vocantur septem bona in Commixturam, natura omnia haec habet Brassica*: immo, inquam ego, *Natura, omnia haec habent Thermae*. Conf. huc PLATO, in *Timaeo*, apud cl. BLAS. CARYOPHIL. *Diss. de Marmor. antiq.* pag. 42. et rursus idem, *Lib. VI. de Legg.* pag. 617. item et PASCHAL. CARYOPHILI *Diss. de Thermis Herculanis*, pag. 32 seqq.

§. IX.

Nimirum, per omnia corporis humani aestuaria quasi et spiracula, vires suas potentissime, atque simul, quod maxime mirum, mitissime, exerunt: dum Vomitus facile cient, Alvum blande

blande subducunt, sudores leniter movent, arentes salivae fontes sensim recludunt, et tandem Vesicam ad ejiciendum immundum faccarumque Liquorem, placide sollicitant: Haecque salutaria munia cuncta non solum, sine ulla Corporis noxa, aut notabili debilitate inducenda, obeunt; sed et cum singulari ejusdem le-
vamine, ac vigore addito, exequuntur: adeo, ut hinc, jure quodam praecipuo, aptari illis possint ista eximia CASSIODORI: *Scilicet, sine tormento, Cura, sine horrore, Remedia, Sanitas impunita, Balnea Thermarum contra diversos dolores Corporis attributa: ut aegri, quasi aliquo desiderabili Cibo refecti, valentiores queant protinus inveniri.*

§. X.

Quod adorandum paene divinum Miraculum quum pariter venerabundus, animadverteret magnus noster HOFFMANNUS, in hunc modum, verissime quondam scripsit, in praeclara illa Dissert. *de Acidularum et Thermarum Convenientia*, jam supra merito laudata: *Thermae et Acidulae per omnis generis emunctoria, per Alvum, Vrinam, insensibilem Transpirationem, per Salivationem, quandoque etiam per Vomitum, evehunt atque evacuunt, idque, quod mirabile, aliisque Remediis negatum est, citra singularem irritationem, Viriumque dejectionem. Ex quo intelligitur, utique divina haec esse Remedia, et non immerito, a Veteribus, fontes hos sacros appellari, utpote qui omnibus medendi indicationibus egregie respondent: quibus eximiis plane verbis addantur quae, si tanti quidem, quae in eundem sensum, quondam dicta in Descriptione Thermarum Carolinarum metrica, Tomo V. Poematum nostrorum, pag. 83. sqq. inserta: ubi plura hac de re obfervavimus, in subjectis ipsi poemati Adnotationibus. Conf. PASCHAL. CARYOPHILI Diss. de Vsu et praestant. Thermar. Herculanae p. 67. sqq. ut et ill. nostri BERGERI Dissert. II. de Therm. Carol.*

B

§. XI.

§. XI.

Inde igitur minime mirum, usibus his suis paene innumeris atque inenarrabilibus, Thermas has Carolinas quam plurimos omni aevo, excitasse Laudatores, ac vocales praecones, qui in suas laudes largissime effunderentur: Quis enim nescit SOMMEROS, PAYEROS, STROBELBERGEROS, PANSAS, HILLGEROS, LANGIOS, REVDENIOS, OLEARIOS, SCHMVZIOS, GAECENOS, aliosque plures, alibi jam mihi allegatos? ne quid recentioribus, ut CAMILLO EYCHERIO Lib. II. *Inarimes*, p. 107. in *Not.* et aliis, in medium adferam, de quibus infra, suo loco, dicetur.

§. XII.

Quorum praeclaros ausus ac generosos Conatus ut fama laudatrice dignos jure censeo; ita ex altera parte, simul ingenue doleo, plerosque ex his ipsis commendatis Thermographis, quod tamen pace ipsorum manium, dictum sit! communi Gentis humanae Vitio, inexplebili abdita sciendi cupidine abreptos, abstrusiora potius, humanae mentis indagini denegata, sensibusque nostris impervia et inaccessa sectatos fuisse; quam propiora, dilucidiora atque Saeculo aliquando profutura, investigasse.

§. XIII.

Dum nempe nunc in indagandis portentosi istius, perennis, atque semper aequalis Thermarum fervoris, causis, nunc in perferutandis ipsis istarum primis Elementis, et diversae Naturae Indolisque particulis, corpusculisque quasi primordialibus, ut sic loquar, vi illa medica adeo usque ubivis decantata, potissimum pollentibus, nunc in aliis subtilioris Curiositatis ratiunculis explorandis, omnem operam operose nimis collocarent, omneque veluti aevum tacite inaniterque contererent.

§. XIV.

§. XIV.

Licet enim ejusmodi Anaromen quasi Fontium medicatorum chemicam solerter iustitutam minime damnem; quin potius cum LISTERO, SCHOTTO, IACOBI, aliisque, et scitu dignam et jucundam omnino censeam, atque hinc cum BACONE VERVLAMIO, Viro isto summo, utique existimem, in eruendis ipsis Naturae rebus, utendum esse *experimentis Vulcani, machinis Daedali, et consilii denique Mineruae*: Tamen et illud simul candide fatendum, per ista ipsa Ignis violentioris Examina exploratoria, nec Medicos in Medicina ipsa facienda, fieri feliciores, aut prudentiores, nec aegrotos reddi saniores.

§. XV.

Quid enim quaeso, utrique horum profuerit, si paullo scrupulosius indagaverit, exactiusque demum cognoverit, quot nempe scrupulos, Granave Salis Alcalini, aut Terrae calcariae, similisve per saeva indomiti Ignis cruciamenta, novi producti, una Thermarum Libra in se contineat? aut, quot diversos Colores, pictasque caudas pavoninas, ab affusis sensim varii generis indolisque Liquoribus, aut Spiritibus, Aquae induerint? Item, quale pondus, qualesque Caloris gradus Vndae istae habeant, quamdiu fervorem servent, qualem foetorem ac tetram mephitim exhalent, ubi computruerint? quot ludicri porro sic dicti Pisolithi in Thermis reperti quondam sint; ac quot denique pallidae Ranae viridesque Lacertae crusta lapidea tanquam tunica molesta, circumvestitae, limoque lento a rigido circumfusae fuerint? et quae plura id genus sunt strenuae quasi inertiae, aut desidiofi negotii, ventosa Experimenta.

§. XVI.

Scilicet multa Aegrotorum millia iamiam feliciter per Thermas, curati fuerunt, qui tamen haec bella et praeclara omnia
 B 2 secure

secrete nesciverunt: Multa eorum millia quotidie adhuc curantur, qui eadem omnia impune ignorant: Et multa denique millia pariter in posterum curabuntur, quibus omnibus haec ipsa sine detrimento, aequè ignota et inexplorata penitus manebunt.

§. XVII.

Ipsi quoque Medici ex folis illis violentis experimentis Vulcaniis minime liquido perdiscent, quibus nam praesertim in morbis et aegritudinibus, Thermarum usus fidenter suadendus sit, et in quibusnam contra, cautius dissuadendus; aut, ubi illae auxilium adferant, aut exitium.

§. XVIII.

Quibus omnibus potissimum accedit, per illa ipsa rudiora, rigidiora et quasi crassiora Experimenta chemica, generatim, Corporum naturalium subtiliorem Naturam; speciatim, autem Thermarum et Fontium salutarium, subtilissimam et incomprehensibilem fere indolem et compositionem vix, ac ne vix quidem, comprehendi, ac liquido explorari posse: Quin potius semper illa ita esse comparata, ut ipsum vel solertissimum Explorantem dubium et ancipitem relinquunt, utrum ea ipsa per ignes illos tortores, producta diuersa noua corpora, re vera, antea in Thermis ipsis adfuerint, ceu insita nempe atque propria; an vero potius aduentitia et addititia sint, ac postea demum per illa saevissima ignis voracis furacisque tormenta, immutatis prius, demtis et additis, destructis et innovatis prioribus ipsorum corporum formis, particulis, corpusculis, figuris, proprietatibus, nexibus, vinculis, misturis, proportionibus et similibus, aliunde accesserint, et nova quasi creatione, concrectione, et corporatura coaluerint? quando nempe sic, ut concicere par est, dissolvuntur positurae ipsorum principiorum, atque

que motus et proprietates naturales penitus impediuntur: unde priorum nativarum particularum abitu, novarumque contra aditu, atque sic mutato ordine, ipsae res Naturam suam mutant, seseque corpora tum in alias plane formas convertunt. Ignis enim, recte sic iudicantibus SENECA atque PLINIO, ea imensa et improba rerum Naturae est portio, in qua dubium adhuc omnino sit, plura absumat, an pariat?

*Nam, quo non penetrant? Quovis in corpore partes
Exagitant, rumpunt, lacerant, solvuntque, fugantque
Dispositas prout inveniunt; si forte quietas,
Ac pressas, ineunt aegre, ac molimine longo.*

Quemadmodum de Ignibus elegantissime, simulque verissime, cecinit eminentissimus et splendidissimi muneris dignitate, et Carminis praesertim plusquam Lucretiani maiestate, Auctor, MELCHIOR POLINIACVS, Lib. V. *Anti-Lucretii*, operis aeternum duraturi.

§. XIX.

Quum igitur tam indomita sit vis flammaram et imensa fere potestas, ut diruat, aedificet, quadrata quasi rotundis mutet, in novas induat formas, et omnia spisset, expandat, contrahat, diducat, differat, ac mille modis conturbet ac refingat; id quod quam plurimis argumentis et experimentis solidissimis, liquidissime ostendit immortalis BOERHAAVIUS, in notissima illa ubivis admirandae prorsus industriae et ingentis frugis plenissima Exercitatione, de *Ignis Theoria*: Hinc profecto non mirum, vel ipsos chemicorum praestantissimos et experientissimos, ingenue falsos fuisse, quod non semper ea nova producta prius ipsis corporibus naturalibus inserta et ingenerata fuerint, quae per saevas quasi flammaram fidiculas et equuleos, ipsi, vi summa, acerbissime demum extorta, atque ad fallen-

dos credulorum nimis et incautorum sensus, feuerissime protracta essent.

§. XX.

Audiamus ergo, si placet, laudatissimum modo virum, omnium certe Chemicorum rationalium extra controuersiam, principem, BOERHAAVIUM inquam, Tomo I. *Elementorum Chemicarum*, operis profus incomparabilis, de *Artis Theoria*, pag. 72. de Animalibus ita pronuntiantem: *Ipsa vero separatio partium ita producta haud docet, in corpore tales extitisse, quales iam apparent: Quum enim actionibus illis, quibus separatarum diuulsio peracta fuit, ipsa haec corpuscula possedisse reapse Elementa haec. Atqui vires novae agendi in diuisis nascuntur, quae nullo penitus effectu se manifestassent unquam in corpore, unde eductae partes; quod infinitis quidem exemplis docemur. Viraque ergo patet ratione, non esse adeo, ut Chemicus putent ex vero, se Arte sua, dare prima Elementa rerum, atque docere inde, quid sentiendum de rebus complexis, quoties constitit de elicitis inde per chemicas operationes, partibus: Quod singulare arduumque Argumentum pluribus ibidem persequitur novus ille Hermes Trismegistus et felicior nostri saeculi Prometheus, in sequentibus: Quorsum et inprimis spectat locus ille eximius, Tom. II. *Element. Chem.* p. 33. Nihil errores peperit turpiores, quam opinio nata inter chemicos, quod sales in plantis energetici tales praexistissent, quales illi violento igne produxerant. Non licebat cautis colligere, fuit in planta hic sal; quia ope ignis, talem eduxi. Sed Artis prudentia dictabat: Talem salem hoc definito Igne, eduxi de tali planta; ergo in illa planta erat Materies nativa, quae hoc modo tractata, hunc Salem dedit; non ultra. et pag. seq. 34. Hic Sal nativus succum plantae Acetosae, exprimit, ille alter, filius*

filii ignis, ante talis in humore plantae non praeeexistens, sed nova, ut HELMONTIVS satis proprie exprimit, Creatura est. Haec ille perquam egregie, imo divine. Conf. si placet, quae de eadem fallacia chemica nuper ipsi monuimus, in *The- sauro pharaceut.* Tom. II. pag. 603. item Tom. IV. *poem.* nostr. *phys. moral.* pag. 57. in *Not.* Edit. nov. II. Sed audi iterum eundem summum BOERHAAVIVM; in *praelectionibus Academicis Hallerianis*, Vol. I. pag. 146. et pag. 360. ubi haec verba notatu sane dignissima, leguntur: *Verum quis sanae Mentis homo, indolem corporum aestimet, ex ea indole, quam ea corpora corrupta et putrefacta induunt! Qua certe ratione, Hordeo facultatem inebriandi tribueremus, quia ex eodem hordeo, post varia Artis tormenta, et Cerevisia, et Alcohol inebrians parari potest:* Praesertim vero dignissima sane est, quae decies repetita legatur, eiusdem maximi Viri luculentissima et Latinissima simul Oratio: *De Chemia suos errores expurgante.* Add. ipsius HOFFMANNI *Diff. de Element. Aquar. min. et de principiis Font. Medicat. in Germ. et alibi* saepius, praesertim in *Observat. Chemicis.*

§. XXI

Sed et id ipsum frequentiore experientia edoctus, pariter candide perhibuit acerrimi iudicii et felicissimi ingenii Medicus quondam ac Chemicus, IOANNES BOHNIVS, quo venerando olim et fidelissimo doctore insigniter splenduit Lipsia, in *Dissertatione chemico-physica I. de Corporum Dissolutione*, his quidem verbis: *Verum attendere conveniet, annon idem Ignis, dum partes concretorum, in ipso solutionis, seu secretionis opere, exagitat, has simul in minores, quamvis primo intuitu, homogeneas discerpat, et per consequens, harum figuram et situm ita immutat, et sub alia specie, secreta haec nobis appareant ac re vera sunt? id quod a posteriore, hoc videtur confirmare, dum plurimum corporum per chemiam*
sepa-

Separatae partes, si denuo commisceantur, et quocunque artificio, combinentur, minime tamen ita sibi connubant, ut compositum inde emergens priori mixto simile prodeat, multo minus idem cum illo, evadat: v. g. quamvis Vini, aut Tartari partes studiose satis colligas, commisceas, coniungere labores; at nunquam tamen idem, quod olim haec constituebant, conficies Vinum, aut Tartarum: Ita, ut recens hinc ambiguitas emergat, an nimirum illae secretae et disiunctae substantiae concreto integro actualiter inextiterint, adeoque saltem separentur; an potius per Ignem simul, velut commutentur, et per Colligationis alicuius modum, quasi Nova, parentur? quod et ibidem, in sequentibus, sat multis argumentis gravissimis solidissimisque uberius probatur et confirmatur: ut et ab HOFFMANNO, BERGERO, et aliis.

§. XXII.

Immo denique, ipse ille ventosus gloriosusque nimium philosophus per Ignem, HELMONTIVS inquam, ipsius Artis chemicae alioqui supra fidem, diligentissimus et studiosissimae Cultor, veritatis tamen viribus victus, idem illud negare ausus non est; quin potius rem ipsam, uti nimirum est, ingenue fassus, ita aperte scribit in Tractat. de Potestate Medicaminum, 36. lqq. pag. 456. *Sensi praeterea, Chemiam dare operationes potentiores, et absolutiores, et per eandem parari, quae antea non erant. Neque enim Oleum laterinum inerat formaliter in oleo Olivarum: Vt nec spiritus salis, sali; vitriolive, vitriolo, etc. Nam per ignem, acrimoniam sumunt, ut Mel, Saccharum, Manna, Ros, Terra, etc. Alia proinde Corrosionem suam deponunt, ut succus citri, flamma, Ranunculus, piper aquaticum, et similia. Errant ergo, qui adaequate spiritus ex concreto, aestimant. Ignis enim, quum sit Mors rerum, semina rerum si non totaliter destruat;*

struat; at saltim insigniter transmutat. Itaque alibi prae-
paratio transmutat Materiam totam, ut in Magisteriis: ali-
bi vero, propter sequestrationem quorundam, relicta tantum
mutat, acuit, perdit, vel consumit. Tertio denique, per
adiuncta subinde, res ipsae simul adiunctis, diversimode ab
igne transmutantur, et neutrum sunt, ut Vitrum, quod non
amplius Cinis et Arena est.

§. XXIII.

Ceterum, quod sic de acerrimo illo, caustico et aqua fere
stygia vix inferiore Spiritu, qui ex dulcissimis illis et mitissimis
substantiis, Melle nempe atque Saccharo, per chemiam, pro-
lici solet, monuit hic HELMONTIUS; id uberius experimentis,
confirmant ANGEL SALA, in *Saccharologia*, Cap. V. p. 164.
sq. WILLIS, Tract. de *Scorbuto*, cap. X. pag. 205. WILH.
Then RHYNE, *Meditat.* in *HIPP. de Vet. Med.* p. 178. sqq.
GEOFFROY, de *Mat. Med.* Tom. II. p. 748. sqq. et BOER-
HAAV. *Element. Chem.* Tom. II. p. 139. item p. 144. et p. 169.
passimque alibi, ut de Vini Tartaro, pag. 197. nec non de Sale
plantarum, pag. 33. sqq. de Spiritu Frumenti, et aliis, per ignis
chemici torturam, summa vi expressis, de quibus et vid. HOFF-
MANN. *Obsf. Chem.* pag. 211. et pag. 274. sqq. et locis aliis
pluribus, in isto praestantissimo quidem opere. Quo et inpr-
mis pertinet mirandus ille phosphori cuiusdam effectus ex adu-
sta farina, chemice praeparati, de quo vid. BOERHAAVE, *Elem.*
Chem. Tom. I. p. 323. sqq.

§. XXIV.

Possent quidem longe adhuc plures, eosque gravissimos
omnique exceptione maiores, in eandem sententiam hactenus
affirmatam ac demonstratam, Testes et Auctores, producere,
si res nempe haec confessâ dudum et explorata, densam eiusmodi
Testium nubem exigeret, ex quibus iam nominasse tantum
C sufficiat,

sufficiat, Viros venerandae auctoritatis, incorruptae fidei, et rectissimi iudicii, ROB. BOYLEVM, THOM. WILLISIVM, NEWMANNVM, LEMERY, ETTMÜLLERVM, ANDR. LIBAVIVM, STAHLIVM, SYDENHAMVM, GARMANNVM, RIOLANVM, ne alios advocem plures; qui arduum in his veritatis iter feliciter sectari fuerunt; frustra licet crepitantibus et contra nitentibus aliis nonnullis, ut fieri vulgo solet, quibus scilicet vel ex arrepto semel falso praeiudicio, vel coeco animi impetu et dira deplorata defendendi, cupidine, contraria sententia immerito potior videbatur, veluti PARACELSO, FABRO, CROLLIO, BEGVINO, HARTMANNO, LANGIO, TACHENIO, SYLVIO, SWALVIO, et praesertim IACOBO BARNERO, Viro alias Chemiae philosophicae peritissimo, et concinnioris, in ipsis rebus tractandis, Methodi observantissimo. Verum de his quidem haec tenus.

§. XXV.

Sed ponamus iam tantisper, illa ipsa per saevos ignes exploratores, producta nova quasi corpora, reapse, ante Examen illud igneum acerrimum, ipsis salutaribus Thermarum Vndis indita et ingenerata fuisse, licet dispersa adhuc ac disiecta, item in individuas particulas distributa, atque in levissima stamina segminaque, sive parvissima frusta comminuta et mobilitata, ut cum LVCRETIO ita loqui liceat: Tamen, quum, peracto illo ipso Examine rigido, nova ista Elementa extra pristinam suam ac congenitam Naturam, posituram, Colorem, figuram, magnitudinem, Ordinem, duritiem, mollitiem, laevorem, aut contractum, item gravitatem, levitatem, mobilitatem, aut inertiam, et quae sunt id genus forsitan plura, oculis sensibusque nostris conspicienda, manibusque nostris palpanda exhibeantur: Nemo non, opinor, protinus videt, quam sublestae exinde fidei illa merito sint Experimenta, quantumvis celebratissima, atque quam fallaces per consequentiam, omnino censeri debeant

debeant Argumentorum ex istis quidem deductorum, larvae, sive umbrae tenues luceque carentes: Quando nempe a praesenti turbato quasi et immutato Rerum Ordine, nihil prorsus solidi, firmi certique concludendum fuerit ad contrarium illum priorem statum et Ordinem naturalem, in quo sane omnia illa nativa corpuscula alium longe situm, concursum, motum, ordinem, posituram, figuram, nexum, texturam, cohaerentiam, item qualitatem, quantitatem, proprietatem, mixturam ac societatem habuisse videntur, ut modo monui; dum nempe complexa adhuc inter se atque coglobata, meabant, minimisque stipata partibus, arctissime cohaerebant: Quam, quum postea, per vim ignis furentis indomitam, dissociata, immutata, ac naturalibus suis vinculis subtilissimis violenter exsoluta, sensibus humanis nunc rudia, crassa, fatua et indigesta quasi, subiiciantur; quibus antea, minutatim veluti concisa, mutuisque illis sibi adhuc complexibus tenerrimis illigata, et mirabili prorsus foederatione coniuncta, ob nimiam scilicet sui subtilitatem, exiguitatem, exilitatem, et actuosam denique agilitatem, plane fuerant subtracta ac denegata. Namque

Intervalla, Viae, Connexus, pondera, plagae,

Concurfus, Motus, Ordo, Positura, Figurae.

Cum permutantur, mutari Res quoque debent

Vt suavidici potius, quam pii, Vatis, LVCRETII verba huc traham, licet alio sensu, ibi, ab ipso fuerint usurpata.

§. XXVI.

Prudentissime ergo et solidissime, de horum chemicorum Examinum perquam ambigua fide, pro acerrimo suo, quo pollebat, iudicio, et ingenuo candore, ita pronuntiauit Medicus quondam celeberrimus, IO. CHRISTOPH. STRAVSSIUS, in exiguae quidem molis, at eximii plane pretii, Libello, de *Thermis Carolinis*, pag. 25. et pag. 28. *Initio, advertimus*

diversorum in hac re, diversam solertiam, explorandi scilicet, ecquid in se contineant Thermae, et quae praestans generosissimae operationis Vis sit? Quidam enim Destillationis beneficio, quidam praecipitatione, cum aliquorum Liqueurum affusione, nonnulli etiam Evaporatione, vel Exhalatione. Experimenta solent suscipere. Sed quantum vanitatis hoc illorum studium habeat, libero cuiusvis iudicio permittam: videantur ibidem, in sequentibus, plura huc apprime facientia, quae tamen iam exscribere omnia, nec vacat, nec lubet. Paucis vero interpositis, ita strenue pergit Vir laudatissimus, sicque demum fortiter concludit: Quodsi itaque talia minima per Ignem, dissipentur, vel abigantur; ineptum sane foret, Substantias illas, in Destillationis labore, conspicuas, sive prolecti Phlegmatis, sive Salis, sive Mercurii, aut Sulphuris denique, et Terrae damnatae larva, oculis subiiciantur, pro veris Principiis, sive Elementis rei destillatae, venditare. Quis enim se sponsorem dabit, vel certo decideret, utrum illae per Destillationem, secretae et disjunctae substantiae Concreto integro actu, inextiterint antea, adeoque saltem separentur; an vero potius per Ignem, simul veluti commutentur, mutata scilicet, ut antea dictum, Minimorum figura, situ, cohaesione, et coagmentatione, imo, per Colliquationis quandam modum, nova parentur? Vt adeo facile sit, colligere, probationem Thermarum, pro inveniendis illarum contentis, hoc modo institutam, vano prorsus conatu suscipi. Id quod vel inde, a posteriori, quod dicitur, elucescit, quod, quamvis protrusae per Destillationem, Substantiae cum Residuo commisceantur, ac Artificio laboriosissimo, denuo combinentur, nunquam ita tamen sibi connubant iterum, ut Thermarum Aquas omnino referant, ac postliminio reddant. Et nonnullis interiectis pag. 34. Ergo praeter illa aquarum Elementa, aëris occursum, in et sub aquae humiditatis exhalatione,

ne, varie combinata, quae nunc sub Boli, nunc Vitrioli, mox minerae Martialis, aut Lapidis Calcarii larva, se sistunt, aliud quid lateat, oportet, a quo mirabilis operandi potestas proveniat. Hactenus quidem ille. Cui gravissima sua auctoritate pariter suffragatur celeb. noster ETTMÜLLERVS, in Epist. LX. ad GARMAN. pag. 260. sqq. ubi aperte faterur: Thermarum probationes per praecipitationis modum, institui posse, ita, ut genuina earum principia mineralia, aqueo tegmine velata, exinde possint in apertum produci, vix mihi persuadeo. Deinde, adductis argumentis luculentis, ita tandem concludit: Adeo, ut existimem, Aquarum mineralium per praecipitationem, aut alio quodam tertio adiecto, factam probationem, esse fallacem, quia ex tertio cum prioribus unito, nova entia sensibus imponunt. Quod pariter recte affirmat ipse GARMANNVS, in Addit. ad PANSAE AC GOEBELII Hydriatriam Wisensem: Add. et MÜLLER, loco mox citando.

§. XXVII.

Quae fane cel. STRAVSSII et experientissimi ETMÜLLERI effata longe certiora sunt, quam illa, quae apud Sagram, ut notum tenet proverbium; frustra licet contra nitentibus et temere reluctantibus novis quibusdam Scriptoribus chemicis, praesertim, si tanto majoris ponderis ergo, istis ea adjungantur argumenta et experimenta gravissima ac luculentissima, quae ex summorum Virorum BOERHAVII, BOHNIQUE, item et HELMONTII, scriptis doctissimis, eundem in sensum, paullo superius, jam in medium attuleramus. Conf. huc citati MÜLLERI *Descript. Hist. phys. Thermarum Volkensteinensium*, Cap. III. §. III. pag. 189 sqq. satis copiose et exacte: item HOFFMANN. Tom. V. Opp. p. 135. et BERGER. de *Therm. Carol.* Diff. II. p. 13.

§. XXVIII.

Verum, si etiam, ponamus modo, de his omnibus contrarium potius statueretur, eaque cuncta hactenus solidissimis, opinor,

opinor, Argumentis jure impugnata, pro veris et indubitatis rationibus, assumerentur: Vnica tamen nihilominus adhuc ineluctabilis propemodum emergit difficultas, quae omnem paene spem semel simulque praecidit, ad ipsam intimam Thermarum indolem mirabilem, causamque medicinale[m] efficacissimam, unquam penetrandi, verosque ac reconditos earundem mores, et praepotentes operandi modos accuratius indagandi.

§. XXIX.

Nimirum insignis ille intensusque Aquarum calentium fervor, aequali semper tenore, per tot faecula, exactuans, isteque in primis Spiritus aethereus quasi, elasticus, volatilis et actuosus, qui ex recens hauffis aquis, patulas nares subtili quodam acrique odore illico ferit, seseque per mille bullulas perniter circumactas, hinc inde, in Vitris ac poculis, subito exsurgentes, et in eorundem lateribus ac marginibus, jucundissimo sane spectaculo, coeuntes, liquido manifestat, Principium illud primum ac palmarium esse jure viderur, in quo mira illa Thermarum Vis medicamentosa ac penetrabilis potestas potissimum delitescit: Ut dudum rectissime observarunt Viri vel post funera, aeternum victuri, STRAUSSIVS, HOFFMANNVS atque BERGERVS, add. PASCHAL CARYOPHILI *Diff. de Vsu et praestantia Thermar. Herculan.* p. 13. et 19. sqq. Quamvis id a reliquis Thermographis fere omnibus, uno tantum forte excepto *Tabernaemontano*, solertissimo illo Thermarum ac Fontium medicatorum indagatore, pudenda sane cum oscitatione, et errore vix venia digno, aut plane neglectum fuerit, aut leviter tantum attactum, obiterque notatum: Quum tamen in hoc unico mirabili prorsus phaenomeno, maximum utique Momentum situm sit, ut supra jam monebamus.

§. XXX.

§. XXX.

Quare audiamus hic, si placet, laudatum modo HOFFMANNVM, in eximia illa Dissertatione aliquoties jam allegata, de Acidularum atque Thermarum Convenientia, ita verissime scribentem: provolvimur jam ad subtilius volatile Minerale ingrediens, tantorum effectuum ac virium, quibus valent omnes Fontes medicati, praecipuam ac palmariam causam. Atque adeo, qui Acidularum et Thermarum nomine, proprie veniunt, ejus participes sunt, et esse debent: et quo minus turgidi hoc ipso sint, eo minus in corpore humano efficiunt: Contra, quo majori copia ejus foecundati sunt; eo efficaciores habentur. Manifestum Spiritus hujus indicium est, Bullularum, ex hisce fontibus, quando recenter hauriuntur, in Vase vitreo, copiosior ascensio, quarum origo Elateri hujus Spiritus, in Aquarum poris nidulanti, non immerito est adscribenda: Item paullo post, nonnullis interjectis: Enimvero, non modo Acidulis, sed et Thermis, mineralis hic Spiritus, qui salubritatis ac Virtutis quasi Anima est, conceditur. Cujus praesentiam, inter alia, Bullularum copia ostendit, quam, si recenter, ad fontem, Vitris hauriuntur, abunde deprehendere licet, neque minus penetrantia Saporis, et atramentosus ac purpureus, quem Gallae injectae conciliant, Color, ejus documentum referunt. Sed omitto jam plura, ibidem, in sequentibus, in eundem sensum, adnotata, lectu sane dignissima: item ista inprimis, quae de eadem re singulari, idem ille acutissime differuit, Lib. II. Observat. Physico-Chem. XXXII. de Aquarum mineralium Examine: ut et Tom. V. Opp. p. 135. fqq. Quibus unicum adhuc, pace quidem Lectoris, accedat Testimonium praestantissimi STRAVSSII, de Thermis Carolinis, p. 35. Quum superius dixerim, sapientissimi Creatoris jussu, perpetuas Thermarum vires coaluisse, humano vero scrutinio facile non evolendas; absurdi tamen nil puto, inferet, statuere, in particulis lon-

ge

ge minimis, sensum omnem effugientibus, et volatilitate, quae dicitur, summa praeditis, potissimum εὐέγερον esse reconditam. Conf. et BERGERVS noster, Diff. II. de Therm. Carol.

§. XXXI.

Hoc autem laudatum principium elasticum, vividum, actuosum, penetrabile, Spiritusque aethereus, subtilissimus, omniaque incredibili paene celeritate permeans, qui Thermis coelesti plane munere, indius, totque hinc mirabiles prorsus, et stupendos jure, in celerrima desperatissimorum quoque Morborum sanatione, effectus quotidie fere, edere solet, omnes omnino Chemicorum quantumvis solertissimorum, ignes exploratores fortiter eludit, omniaque Physicorum vel sagacissimorum, auctupia vafre frustratur. Adeo enim usque subtilis atque volatilis ipse est profecto Natura, ut per rigida et violenta ejusmodi Experimenta exploratoria, sese nec capi, nec figi, nec indagari, aut quasi eviscerari ullo modo patiatur. Hinc, ad primum mox Ignis Chemici sensum, veluti indignabundus, ruptis compedibus, in tenues auras evolat, *par levibus Ventis, volucrique simillimus somno*, relictis tantum crassioribus illis et visibilibus Substantiis, quodam nempe Martis Vitriolo, Sale Alcalino et Terra Calcaria, ceu totidem Capitibus mortuis, ut vulgo quidem dicuntur, per quas scilicet, hactenus quasi ab ipso animatas et igneo vigore agitatae atque exercitatae, ceu per instrumenta quaedam, adeo insolitas atque inexpectatas curationes et mirandos prorsus effectus produserat. Nihil ergo, aut parum certe, hic probare potest Chemia, his suis temerariis ausis, magna potius minantibus, quam re ipsa, praestantibus: Quin potius omnia ipsius experimenta atque pericula, ad capiendum et explorandum subtilissimum illum Spiritum aethereum, omnis vinculi fraenive impatientem, capique ac retineri penitus indocilem, etiam quam solertissime instituta, semper tamen oprato successu carebunt, atque prudentioribus rerumque physicarum peritiori-

peritioribus caduca quasi et fragilia jocularibusque paene crepundiis consentanea haud immerito videbuntur. Huc enim ista vel maxime pertinent SENECÆ, Lib. VII. *Natural. Quaest.* Cap. XXIX. *Diis solis est scientia Veri: Nobis contra, rimari illa et conjectura ire in occulta tantum licet.* Quoniam de ejusmodi abstrusioribus rebus, frustra haecenus indagatis, et frustra semper in posterum, credo, indagandis, aperte atque ingenue fatendum, cum Poeta illo eminentissimi ingenii juxta et cultissimæ Musæ, licet paucis tantum immutatis:

*Non aditus liber patet in praeordia Rerum:
Sed jam Vestibulum ante ipsum, atque in limine portae
Stamus; at in medias latet ire profundius Aedes.*

Quod verius utique est, quam illud alius poetae multo iactantius dictum:

— — — — — *apertos*
Iam laxat Natura sinus, veloque remoto,
Hic nudam sine veste Deam spectamus, et intra
Limen inaccessum, tectamque admittimur aulam.

De quo nobilissimo argumento jam olim plura dicta in descriptionibus metricis ac medicis *Thermarum Wisbadensium* atque *Emsensium*, immo et ipsarum *Carolinarum*, Tomo nempe III. p. 11. sqq. atque IV. pag. 378. sqq. et p. 384. Item Tom. V. pag. 89. sqq. *poematum Physico-Ethicorum.*

§. XXXII.

Quae quum ita sint, ex haecenus non nihil uberius dictis, liquidissime nunc patefcere confido, neque per haec ipsa Experimenta chemica, utpote valde adhuc incerta, infida atque insolida, certi quid solidique erui posse, de ipsa illa mirabili prorsus *Thermarum Natura*, Viribusque salutaribus, quibus singulari

gulari Dei omnipotentis beneficio, in praesentissimum Aegrotorum auxilium, et mitissimum solatium, ditatae atque dotatae quondam fuerunt: neque, si etiam certi et comperti quid inde colligi possêt, ex ista ipsa cognitione, verique perspicientia ac solertia, ad maiorem sapientiam medicam unquam perventuros esse ipsos Medicos; nec ad citiorem certioremq̃ nationem, Aegrotantes.

§. XXXIII.

Quare, quum illa ipsa Thermas perscrutandi Methodus incerta valde incomprehensibilisque sit, uti modo sat, spero, evidenter demonstratum: a certis potius et exploratis, perendum est praesidium, id est, ab his, quae Experientia in ipsis Aegrotorum Curationibus fideliter docuit: Hinc nihil amplius jam superesse videtur, quam ut per crebra admodum experimenta, sedulo et prudenter, per complures omnino Annos, in ipsis aegrotis tractandis, tentata, ipsum absconditum Thermarum ingenium et mirabilis illa innata medicandi potestas sensim plenius perfiscatur, atque per observationes quam diligentissime collectas, summaque cum religione, fide ac candore, conscriptas, denique publice doceatur, quibusnam potissimum in Morbis, Vfus Thermarum, ceu damnosus, caute sit vitandus, aut contra, ceu salutaris, impune sit concedendus. Quo ipso maxima profecto utilitas redundabit et in ipsos Medicos, a Ther-
 mis inprimis ipsis, per spatiosa nimis locorum intervalla interiecta, paullo disjunctiores, atque hinc de earundem Viribus plenius cognoscendis, nondum satis instructos; et in aegrotos pariter, fontibus illis medicatis aliquando, cum fructu, usus: Ne felicit, eos frustra impensi laboris, molesti itineris incassum peracti, sumtusque ingentis temere profusi, sero nimis poeniteat, quum aut re profus infecta, aut in pejus mutato ipso Valerudinis statu, tristes moestique, domum revertantur.
 Conf.

Conf. huc. celeb. PASCHALIS CARYOPHILI Dissertat. de
Vsu Thermarum Herculanarum, pag. 33. seqq.

§. XXXIV.

In cujus generis Observationibus practicis rite sciteque conscribendis, lucidam jam dudum facem omnibus Medicis, et praesentibus, et futuris, praetulerunt illustra illa almae nostrae Germaniae Nomina, Viri scilicet memoriae nunquam interiturae, HOFFMANNVS, inquam, BERGERVS atque SCHACHERVS, item STRAVSSIVS, ut et ADOLPHI, paucique alii. Qui licet ferventes Thermarum Carolinarum aliarumque Aquas rigidiori quoque examini chemico subiicere haud plane neglexerint; atamen his doctis veluti crepundiis, si ita quidem dicere liceat, haud justo diutius immorati, mox potiorem suam curam operamque ad ipsas observationes practicas, in diversi generis aegrotis, caute et circumspecte instituendas, prudentissime et utilissime transtulerunt. Quorum illustrium ducum praeclara Vestigia laudabili conatu, hac nostra quidem aetate, persequuti sunt bini praesertim Medici, qui per complures jam annos, Thermas istas frequentarunt, scriptisque illustrarunt; quibus merito addendus celeb. TRALLES, cui Phoebus Apollo duplicem suam artem, medicam nempe ac metricam liberalius indulgit. Ejusmodi enim fidae, accuratae et perspicuae Observationes diligenter collectae et in publica commoda, publicatae, ipsarum Thermarum conservant memoriam, extendunt famam, et manifestius inprimis declarant variam earum in medendo virtutem ac praestantiam, utilitatem, quin et necessitatem, in iis praesertim morbis, qui diuturnas jam moras traxerunt, atque hinc consueta Medicorum imperia pertinacius detrectant, ut jam supra monitum.

§. XXXV.

Inde jam ab antiquissimis temporibus, ut id hic veluti coronidis loco, commode adicere liceat, in ipsis quidem Thermis, variae Tabulae votivae suspendebantur, lapidesque inscripti ponebantur, ut exinde clarius innotesceret, quibusnam potissimum in morbis Aquae illae salutare ferventes profuissent, adeo, ut per has breves quidem observationes, advenae, aut praetereuntes admonerentur, quid de salubri illarum effectu sibi aliquando polliceri possent. Quarum Tabularum et Inscriptionum plures adhuc supersunt apud TOMASINUM, CASALIVM, DONATVM, BOSIVM, SPONIVM, Veterumque imprimis Inscriptionum sedulos Collectores, GRVTERVM nempe, REINESIVM, GVDIVM, MVRATORIVMque, ubi vid. inprimis ill. Bar. IOSEPHI BIMARDI Diatriba de *diis quibusdam ignot.* Cap. VIII. p. 59. apud MVRAT. T. I. ut et cl. EKHARTI Diss. de *Apolline Grammo, Mogouno*, in *Analect. Hass.* KVCHENBECKER. Collect. III. item *Miscellan. Obss. crit.* NOV. DORVILL. Tom. IV. pag. 173. et cel. REIMARI Obs. ad DION. CASS. Lib. LXXVII. pag. 1301. Tom. II. denique et poem. nost. Tom. III. p. 4. quibus novissime accessit laudatissimus jam supra PASCHALIS CARYOPHILVS, in doctissima Dissertat. de *Thermis Herculanis, nuper in Dacia detectis*, ubi plures ejusmodi Lapides votivi et eucharistici, ut sic loquar, pro salute, aut jam impetrata, aut adhuc impetranda, una, jucundo Lectoribus spectaculo, exhibentur: item apud SCHENCKIVM, in ipsius *Memorabil. Wisbaden* Cap. I, §. 20. pag. 30. seqq. ut et in *Thermographia Wisbadensi*, ubi et aliquot eiusmodi saxa inscripta deprehenduntur, olim circa *Wisbadenam* eruta ac reperta; sed non satis bene ibi explicata; de quo forsitan alibi plura.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Quorsum et potissimum pertinet celeberrimus iste *Lapis* antiquus *Borvonensis*, aut *Borbonensis*, in honorem famamque istarum *Thermarum Bourbonensium*, de quibus vid. CAMILLI EVCHERII INARIME, poema, Lib. II. p. 106. et Lib. V. p. 253. in Not. in hunc usque diem, utcunque servatus; quem diversa quidem facie et inscriptione retulerunt GRVTERVS, Tom. I. pag. CX. REINESIVS, pag. 176. MVRATORIVS, Tom. I. pag. CVII. et GVDIVS, f. 64, 8. item STROBELBERGERVS, in *Descript. Galliae*, AVBERIVS, *de Thermis Bourbonens.* aliique, laudati jam ab illustri dignitate juxta et singulari doctrina Viro, IO. BOVHIERIO, qui vero ipse veram et accuratam ipsius Inscriptionem, a Genere suo autopta, procuratam, haud ita pridem exhibuit, strenueque in illa doctissime explicanda, sese exercuit una cum celeb. et Antiquitatum peritissimo Viro, IO. GASP. HAGENVCHIO, in eruditissimis huius *Epistolis Epigraphicis*, pag. 26. 27. imprimis, p. 38. 39. 105. sq. 253. sqq. 255. 261. et pag. 454. etc. Sed en nunc ipsam illam Inscriptionem, omnibus quidem servatis ipsius apicibus:

BORVONI. T
 MONAE. C. IAT
 TINIVS. RO
 MANVS. IN
 G. PRO. SALV
 TE COCILIAE
 FIL. S. EX VOTO.

§. XXXVII.

Quum vero mera propemodum aenigmata continere videatur hic ipse *Lapis*, vetustate nonnihil corruptus; mirum profecto

fecto non est, multos eruditorum, ad istum quidem subinde offendisse, et multa peregrina infeliciter excogitasse. Magnus alias REINESIVS hic certe consuetae illi magnae de ipso, expectationi nequaquam responder, dum nempe totam hanc Inscriptionem pro inepto novi cujusdam impostoris invento habet, tandemque pro BORVONI THMONAE, legendum censeret DORDONI DAEMONI, seu Δόρδωνι δαίμονι, ex quodam obscuro scilicet et corrupto PLATONIS Comici fragmento, apud ATHENAEVM, Lib. X, cap. XI. p. 442. Heu! frustra omnino. Quid enim obscurus iste et obscoenus *Daemon Dordon*, huc faciat, ne ipse quidem sagacissimus alias REINESIVS explicare valuit. Accedit, vel maxime, ignotum plane esse istum quidem turpem *Dordonem*, et ipsum hinc CASAVBONVM, in *Animadvers.* ad istum locum, Cap. XI. Lib. X. pag. 736. legere maluisse rectius Δόρδωνι, nempe a Δορδός; quoniam scilicet istud ambiguum Δόρδων, ipso iudice, graecam originem non habeat. Neque forsitan multo melior hic est ampliff. CVPERI conjectura, legentis scilicet pro *Thmona*, aut *Tomona*, potius POMONA. Quum enim mitis ista dea Pomona, ipso OVIDIO teste, *Metamorph.* L. XIV. rus tantum amet, foecundos hortos, et ramos felicia poma ferentes; non autem annes, aut aquas: facile hinc, opinor, apparet, ipsi prorsus invitae commissam veluti hic fuisse custodiam ac tutelam Thermarum illarum Borboniensium. Sed omitto jam brevitatis studio, alias aliorum harriolationes ac divinationes, quibus vero excogitandis ipsa diva Critice haut propitio numine adfuisse videtur.

§. XXXVIII.

Meliora ergo et probabiliora nobis dederunt Viri jam supra merito laudati praestantissimi, et in his ipsis literis elegantioribus versatissimi, BOUHIERIVS nempe, atque HAGENBUCHIVS, qui scilicet ingeniose legebant BORVONI TOMONAE: ita, ut forsitan

forfan *Borvo* ipsa sit illa Dea, vel Nympha, in cujus quidem tutela, ex veteri religione, aut rectius superstitione, fuerunt quondam Thermae istae Borvonienſes, cui praeterea cognomen additum *Tomona*, nempe a *Luto Thermarum*; quoniam scilicet *Tom*, veteribus Celtis idem fuerit, ac *Lutum*, teste veteri DAVIESII Lexico, apud BOXHORN. in *Origg. Gall.* pag. 57. Nec forte multum huic quidem conjecturae obstare videatur, quod ipsum *Borvo* idem quoque sit ac *Lutum*, nempe a βόρβορος, aut *furvus*, unde *bourbe*, et *Borbæ*, item *Borbor*, apud CANGIUM: quum haec ipsa ταυτολόγια, ut primam quidem frontem, videntur, facile leniri, inter se conciliari, et ipsis exemplis firmari posse, credat celeb. HAGENBUCHIVS, pag. 27. qui ceterum pro sua modestia, haec omnia, ut conjecturas adhuc ambiguas, merito, in medio relinquit.

§. XXXIX.

Quod si vero vel post hos celeberrimos duumviros, nostram quoque subitam calidamque, ut sic dicam, conjecturam circa hunc ipsum Lapidem, venerabilis quidem antiquitatis, sed et impenetrabilis fere simul obscuritatis, proferre modeste liceat, ut certe sunt libera in Republica literaria, judicia et suffragia; praesertim in ejusmodi argumentis dubiis, obscuris et reconditis, ipso cl. HAGENBUCHIO ingenue fatente, et ultro concedente, pag. 285. et passim alibi: forte hic legendum fuerit mea quidem sententia: BORVONI THERMONAE, aut BORVONIAE THERMONAE, scilicet από τῶν Θεμῶν, seu a fontibus calidis, quasi dixeris BORVONEM CALDARIAM. Ita nimirum, ut BORVO illa ipsa sit Nympha, sive Dea, quae istis quidem Thermis Borvonensibus et olim et nunc quoque celeberrimis, seu Numen tutelare, praesit. THERMONA vero, Graece Θεμῶνη, vel Θεμονή, eodem fere sensu, hic dicta esse videtur, ac alibi appellata fuit dea alia, a pari

a pari Thermarum praesidio, THERMAEA, *Θερμαία*; quomodo nempe ex eadem ratione, Diana vocabatur, quod ipsa praeesset *Thermis Aesepiis*, in Myfia, insignis olim famae: ut vel ex ipso GALENO constat, Lib. XI. *de Simpl. Medicam. Facultat.* cap. I. pag. 296. Tom. XIII. et alibi, add. *Collectan. Hist. de ARISTIDIS Vita*, Sect. III, 6. sqq. Sect. VII, 2. et ad Ann. Aer. vulg. 169. N. I. quod clarissime testatur ipse AFL. ARISTIDES, dum *Sermone sacro* IV. pag. 322. Tom. I. eximie laudat *Ἁγέρμιν Θερμαίαν, ἢ τὰς πηγὰς τὰς Θερμὰς ἔχει*, seu *Dianam Thermaeam*, aut *Thermensem*, quae in sua tutela ac potestate habeat ipsos illos fontes calidos *Aesepios*: ubi in *Notis*, pag. 564. Tom. II. haec observat cl. Editor, SAM. IEBB: *vocabuli THERMAEAE, Θερμαίας, originem verbis proxime inferentibus explicat ARISTIDES: ἢ τὰς πηγὰς τὰς Θερμὰς ἔχει: ipsa vero appellatio vix alibi est reperienda.* Quod verum utique est: Nam nec apud PAVSANIAM, CALLIMACHVM, ORPHEVM, HOMERVM, HESIODVM, APOLLODORVM, nec alium quenquam Veterum, quantum equidem memini, nec denique apud ipsum GYRALDVM, qui innumera propemodum ipsius Dianae nomina et cognomina quam diligentissime collegit, quoniam ipsa nempe est *πολυώνυμος*, imo *μυριώνυμος*, teste IS. VOSSIO, ad CATVLLVM, pag. 84. ulla usquam huius quidem *Dianae Thermaeae* mentio fuit facta. Interim tamen apud GRVTERVM, in *Append. Deorum Deorumque*, Tom. II. Fol. MLXVI. 14. 15. binae occurrunt veterum Inscriptiones Lesbiae, quae pariter *Ἁγέρμιν Θερμαίαν*, seu *Dianae Thermiae*, dedicatae fuerunt: ad quas haec paucis notat ipse GRVTERVS: *In Lesb. Insula ad Balnea Iovialia, vulgo Θερμῶν, Basis marmorea.* Videtur ergo, nisi fallor, ratione originis ac cognominis, haec ipsa *Lesbiaca Diana Thermia*, eadem forsitan esse, ac illa ARISTIDIS *Aesepia Diana Thermaea*, nempe ἀπὸ τῶν Θερμῶν, seu a Balneis calidis, praesertim quum

quum ipsi Deae in altera Inscriptiōe Lesbica GRVT. illius
 quidem antiqui Monumenti positores ac conditores manifesto
 tribuant, aut dedicent τὴν κρήναν, hoc est κρήνην, καὶ τὸ ὑδρογωγίον,
fontem scilicet et aquae ductum. Quae quidem, non nego,
 tam de fontibus calidis, quam de gelidis, etiam satis commode
 intelligi possunt: namque et frigidos fontes et ipsa flumina in
 Dianae tutela fuisse, constat inter alia, ex istis MAXIMI TY-
 RII, *Dissert.* XXXVIII. pag. 378. Ἰεὴν Ἀγρέμιδος πηγῶν ναμάτων,
sacra sunt Dianae ipsi fontes laticum, unde et scite vocatur ab
 ipso PINDARO *Pyth. Od. II.* Ἀγρέμις ποταμῖα, *Diana flumi-
 num Praefes,* ubi videndus vetus *Scholiastes,* pag. 170. et in
 Veteri Inscriptiōe apud GRVTERVVM, Tom. I. Fol. XXXIX, 8.
 reperta quondam in Transilvania, ad *Waradinum,* in Thermis,
 dicta hinc videtur DIANA REGINA VNDARVM, du-
 bitante licet adhuc ill. CVPERO, in *Monumentis antiquis
 ineditis,* pag. 233. *Horpocrati* ipsius adjectis. Conf. et
 KEYSLERI *Antiquit. Celt.* p. 255. quae tamen et ipsa de Dia-
 na fluviali, aliis vetustis Auctoribus supra jam laudatis maxi-
 mam quidem partem, ignota sunt. Praestat tamen hic in his
 Inscript. Lesbii τὴν Ἀγρέμιν Θεούταν, de Thermis potius interpre-
 tari, ob vicina scilicet Balnea ista Iovialia. Quod si enim forte
 etiam a loco quodam, vel oppido, ita denominata fuerit; ut
 varia olim fuerunt oppida *Therma,* aut *Thermae* dicta, ceu
 luculenter patet ex STEPHANO BYZANT. PTOLEMAEO, PLINIO,
 POLYBIO, MELA, CELLARIO, CLYVERIO et aliis; illa tamen
 omnia etiam a Thermis ipsis vicinis, seu Balneis calidis, pariter
 nomen suum traxisse, satis constat. Nostra igitur BORVO-
 NIA THERMONA, ut revertar, unde digressus fui, rati-
 one nominis, originis, officii, ac dignitatis, eadem forte esse
 videtur, ac DIANA THERMAEA *Aesepia* ARISTIDIS, et
 DIANA THERMIA *Lesbia,* GRVTERI, ut supra jam in-
 nuebamus. Equidem ingenue fateor, ipsam illam vocem THER-
 MONAE,

MONAE, mihi hucusque alibi nondum lectam, aut deprehensam esse; verum et THERMAEA ARISTIDIS, et THERMIA GRVTERI alibi pariter frustra quaeritur, ut supra jam monitum fuit. Interim tamen Analogia sic dicta grammatica hic neuiquam repugnat: Sicut enim ex Χαίρω fit Χαίρωνη, ex Φλεγμαίνω, Φλεγμονή, ex εὐφραίνω, εὐφρόνη, et, ut alia id genus plura jam taceam, ex πημαίνω, πημονή; ita pariter ex θέρω, seu θερμαίνω, satis commode deduci potest θερμάνη, seu θερμογή, ut supra jam notatum, uti et θερμολή, θερμέλη et θερμινή, sic consueto more, inde derivari solent. *Thermona* vero hic quidem eadem fere forma et norma dictum esse viderur, ut *Pomona*, *Anemona*, *Hermiona*, *Hippona*, seu *Epona*, *Erigona*, *Epiona*, *Mecona*, *Tibrona*, *Rittona*, incognita dea apud MVRATOR. Tom. I. Fol. CVIII. *Thesaur. Inscr. λοιδώνη*, seu *λοιδώνη* apud SVIDAM, et ipsum cl. HAGENBVCHII *Tomona*, alias nusquam occurrens, atque talia sexcenta alia, ubique obvia. Facillime igitur, sua quasi sponte, nullaque prorsus violentia, ex *Tbmona* GRVTERI ac REINÉSII, aut *Tomona* MVRATORII, *Thermona* nostrum formari posse, quod huc certe apprimè facere viderur, nemo forte aequiorum Lectorum, ut quidem speramus, plane inficiabitur. Vtinam vero his quidem deabus *Thermonis*, *Thermaeis* ac *Thermiis* adjungere denique sècure hic liceret ipsum quoque *Apollinem Thermiten*, quasi Thermarum Numen, ut quidem post BACCIVM, Lib. VI. c. 28. ingeniose legendum censet praestantissimus Vates, CAMILLVS EVCHERIVS de *Quintiis*, in *Inarime*, seu de *Balneis Pithecusarum*, Lib. II. pag. 69. in *Not.* Sed diversa plane hujus ipsius Apollinis lectio, apud SVETON. *Tiber.* c. 74. et CICERON. Lib. IV. in *Verrem*; de qua vid. ibi GRVTER. item GYRALD. *Syntag.* VII. p. 45. et TVRNEB. *Advers.* Lib. VIII. cap. 11. p. 256. aliosque, me utique dubium ac suspensum tenet, ne calide nimis et audacter quidquam asseram de isto quidem *Apolline*

Apolline Thermitæ; licet alias notum fatis sit, ipsas quoque præsertim Thermas in tutela et custodia fuisse Dei istius salu-
tiferi, Apollinis scilicet: Vnde in Veteribus saxis sæpius oc-
currit Nomen *Apollinis Granni* et *Mogouni*, quod nempe
iste Deus præcesset *Thermis Grannensibus*, hodie *Aquisgra-*
nensibus, ut et *Moguntiacis*, seu *Mattiacis*, PLINIO, AMMIA-
NO, TACITO, PTOLEMAEO, et alias sic dictis, hoc est *Wisba-*
densibus, prope *Moguntiam* sitis, ut notum: recte sic censenti-
bus CLUVERIO, CELLARIO, *Geograph. antiq.* Tom. I. Lib. II,
cap. 5. pag. 474. et aliis Geographis, item HARDVINO, ad
PLIN. Tom. II. pag. 549. Quamquam enim de hoc *Apol-*
line Granno, *Mogouno* in diversas quidem sententias abie-
runt viri illustres et Antiquitarum peritissimi, IOSEPH. BIMAR-
DVS, CVPERVS, MVRATORIUS, KEYSLERVS et alii jam supra
laudati; attamen cel. ECKARTVS, in doctissima diatriba *de*
Apolline Granno Mogouno, argumenta attulit haud plane sper-
nenda, quibus probare satagit, illum quidem *Apollinem Grau-*
num Mogounum, præsidem fuisse istarum celeberrimarum jam
antiquitus *Thermarum Aquisgranensium* nempe atque *Wisba-*
densium, seu *Mattiacarum*: qua de re quum jam superius pau-
cis quaedam dicta sint; hic quidem in novam dissertationem
descendere, non satis opportunum videtur: nobis scilicet ad fi-
nem, seu ultimum *Thermarum Terminum*, jam properantibus.
Interim vid. OETTERI *Sylog. Hist. document.* Vol. I. Part. IV.
pag. 401. seqq. et SCHENCK. *Memorab. Wisbad.* supra laudat.
Cap. I. pag. 30. fqq. et alios plures ibi citatos.

§. XL.

Quae vero ceterum adhuc circa reliquas quidem voces
obscuriores, nempe IATTINIVS, item ING. et denique
COCHILIAE, monenda videantur; an scilicet prius illud per
LATINIVS, alterum autem, ING. per *in Gallia*, aut *Sin-*
gularis,

gularis, item *Lingonenſis*, aut *Ingenuus*, vel, ut nobis quidem obiter videtur, per *IN GRATIAM*, aut *IN GLORIAM*, et tertium denique per *Cocilla*, vel *Codicilla*, fit interpretandum, aut immutandum; de quibus momentis omnibus strenue, docte et copioſe inter ſeſe diſputarunt praefantiffimi illi duumviri BOUHIERIVS ac HAGENBVCHIVS, jam ſupra merito aliquoties laudati; Haec quidem cuncta nunc conſulto in medio relinquimus intacta, et commodiori forſan occaſioni reſervamus, quoniam nempe ad praefens noſtrum inſtitutum nunc quidem parum facere videntur. Praeſertim, quum jam forte juſto diutius his ipsis ſuavioribus et jucundioribus commentationibus inhaeſiſſe non nemini, forſan moroſiori, omnino videamur. Interea vero haec ipſa de *BORVONE THERMONA*, Meletemata philologica Lectorum rigidiorum, ut ſpes eſt, pace, huic noſtrae Diſſertationi ſeverioris paullo ac ſubtilioris argumenti, ceu amoenum quoddam condimentum, adſicere nobis placuit, haud quidem ignaris illius acuti CRATINI moniti:

Οὐ πάντες ἀνδρῆς ἐσιν, ἀετύσῃ καλῶς,

Condire ex Arte, haud hominis eſt cujuſlibet.

Vinam vero aliqua tantum ex parte, ſubitae tenuique huic noſtrae opellae aptari poſſet noſtiſſimum illud Horatianum:

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci,

VD
18

ULB Halle 3
005 361 745

DISSERTATIO MEDICA INAUGVRALIS
DE
FALLACIA
EXAMINIS CHEMICI
IN EXPLORANDA
INTIMA THERMARVM NATVRA.

Q V A M
PRAESIDE
DANIELE WILHELMO
TRILLERO

PHILOS. ET MED. D. CONSILIARIO AVL. ELECT.
MEDICINAE PROFESS. PRIMARIO ET ILLVSTR. ACAD.
SCIENTIAR. BONONIENSIS SODALI,

PRO GRADV DOCTORIS

RITE IMPTERANDO

D. XV. MAII AN. MDCCCCLXVII.

H. L. Q. C.

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTIT
IOANNES FRIDERICVS MICHAELIS
WVRCENENSIS
MEDICINAE CANDIDATVS.

WITTEBERGAE,
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII
ACADEMIAE A TYPIS.

10.
9.
18
1767
17

